

PRAWO CYWILNE

CZĘŚĆ OGÓLNA I PRAWO ZOBOWIĄZAŃ

ZSP II (grupa 4)

Semestr zimowy r.a.2019/20

Bezpodstawne wzbogacenie

Już w prawie rzymskim wymagano każdorazowo usprawiedliwienia przesunięcia majątkowego uzyskaniem stosownego ekwiwalentu, który nie musiał mieć koniecznie postaci majątkowej i przy czynnościach pod tytułem darmym mógł wyrazić się na płaszczyźnie moralnej (choćby wdzięcznością obdarowanego).

REGUŁA OGÓLNA PRAWA CYWILNEGO

Każde przejście wartości majątkowej musi być prawnie uzasadnione.

Funkcje roszczenia o zwrot bezpodstawnego wzbogacenia:

- 1) zapewnienia **ochrony przed niezgodnymi z prawem przesunięciami majątkowymi**,
- 2) umożliwienia **przywrócenia zachwianej równowagi majątkowej** między stronami tego stosunku prawnego,
- 3) represji w odniesieniu do świadczeń niezgodziwych.

Art. 405 KC

Kto bez podstawy prawnej uzyskał korzyść majątkową kosztem innej osoby, obowiązany jest do wydania korzyści w naturze, a gdyby to nie było możliwe, do zwrotu jej wartości.

Przesłanki powstania roszczenia z tytułu BW:

- **Wzbogacenie** jednego podmiotu;
- **Zubożenie** drugiego podmiotu;
- **Wzbogacenie i zubożenie** pozostają ze sobą w **związku** (wspólne źródło);
- Wzbogacenie nastąpiło **bez podstawy prawnej**.

Ad. Wzbogacenie jednego podmiotu

NIE jest wymagane, aby nastąpiło przejście korzyści z majątku zubożonego do majątku wzbogaconego, rozumianego w ten sposób, że pewna **korzyść "ubywa" z jednego majątku i "przybywa" w drugim!**

Wzbogacenie = uzyskanie korzyści majątkowej (powiększenie aktywów/ zmniejszenie pasywów/oszczędzenie wydatków)

Np. Nabycie prawa / Korzystanie z cudzej rzeczy lub prawa/ Korzystanie z cudzej pracy (usług)/ Uchronienie przed szkodą/ Wzmocnienie lub rozszerzenie prawa/ Zwolnienie z długu albo zrzeczenie się prawa/ Zaoszczędzenie wydatku (...)

Ad. **Zubożenie** drugiego podmiotu

Uzyskana przez wzbogaconego korzyść nastąpiła przez naruszenie lub eksploatację praw podmiotowych innej osoby (podmiotu zubożonego).

Nie ma znaczenia, czy doszło do „zubożenia” uprawnionego w ścisłym tego słowa znaczeniu.

Np. ktoś bezprawnie korzystał z cudzego samochodu w czasie, gdy właściciel był na wczasach. Nie ma po stronie właściciela zubożenia w ścisłym tego słowa znaczeniu (poza zużyciem samochodu), natomiast jest wzbogacenie (zaoszczędzenie wydatku na wynajem), które nastąpiło przez wkroczenie w sferę praw właściciela (a więc jego kosztem).

Ad. Wzbogacenie i zubożenie pozostają ze sobą w **związku** (wspólne źródło).

Zarówno zubożenie, jak i wzbogacenie **wywołane są tą samą przyczyną**.

*Nie chodzi tu o związek przyczynowo- skutkowy między zubożeniem a wzbogaceniem różnych podmiotów, ponieważ co prawda zubożenie i wzbogacenie następują **jednocześnie na skutek tej samej przyczyny**, ale jest to jedynie koincydencja między zubożeniem a wzbogaceniem, a nie związek przyczynowo-skutkowy pomiędzy nimi.*

Zubożenie i wzbogacenie łączy więc koincydencja (wspólna przyczyna), a nie związek przyczynowo-skutkowy pomiędzy nimi, ponieważ wzbogacenie nie jest przyczyną zubożenia, które nie jest jego skutkiem (tak wyr. SA w Łodzi z 25.2.2014 r., I ACa 1121/13, Legalis; tak też wyr. SA w Łodzi z 9.6.2016 r., I ACa 1754/15, Legalis; wyr. SA w Katowicach z 9.3.2018 r., I ACa 921/17, Legalis).

~~ZWIĄZEK~~ KOINCYDENCJA
~~PRZYZCZYNOWO-SKUTKOWY~~

Przykładowe zdarzenia powodujące z jednej strony zubożenie, a z drugiej wzbogacenie:

Działanie samego zubożonego;

- Budowa na cudzym gruncie z własnych materiałów;

Działanie wzbogaconego;

- Budowa na własnym gruncie z cudzych materiałów

Działanie osoby trzeciej;

- wzniesienie przez osobę trzecią budynku z materiałów nienależących ani do niej, ani do właściciela gruntu,
- nakarmienie przez parobka konia osoby B owsem należącym do A

Zdarzenie niebędące działaniem ludzkim.

- oderwanie się części gruntu (np. ze skarpy) na nieruchomości sąsiednią

Ad. Wzbogacenie nastąpiło **bez podstawy prawnej**

Podstawą prawną wzbogacenia może być:

1. ustawa,
2. orzeczenie sądu,
3. akt administracyjny,
4. czynność prawna.

**BRAK KTÓREJKOLWIEK Z
TYCH PODSTAW**

UWAGA! Czym innym jest podstawa prawna **świadczenia**, a czym innym podstawa prawna **wzbogacenia wynikłego z innych przyczyn**.

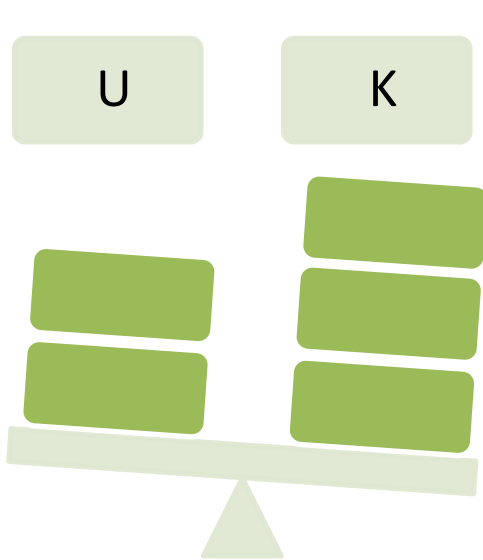
W art. 410 KC ustawodawca **enumeratywnie wyczerpał**, **kiedy można żądać zwrotu świadczenia**, a więc kiedy można uznać, że **brak jest podstawy prawnej wzbogacenia**. Jeśli wzbogacenie wynika ze świadczenia, a nie zachodzi żaden z wypadków opisanych w art. 410 KC, nie jest możliwe wykazanie braku podstawy prawnej wzbogacenia w rozumieniu art. 405 KC. → **odnośnie nienależnego świadczenia zob. slajd nr 16!**

Roszczenie o wydanie wzbogacenia

Zubożony może żądać od wzbogaconego wydania korzyści w naturze, a gdyby to nie było możliwe, do zwrotu jej wartości. (405 KC)

Roszczenie o zwrot jest mierzone wartością **MNIEJSZĄ!**

Uszczerbek zubożonego/korzyść wzbogaconego

Np. zwrot nienależnej wpłaty na rachunek bankowy nie obejmuje kosztów jakie podniósł wpłacający (w tym zakresie nie doszło do wzbogacenia posiadacza rachunku).

Art. 405 KC

Kto bez podstawy prawnej uzyskał korzyść majątkową kosztem innej osoby, obowiązany jest do **wydania korzyści w naturze, a gdyby to nie było możliwe, do zwrotu jej wartości.**

Art. 406 KC

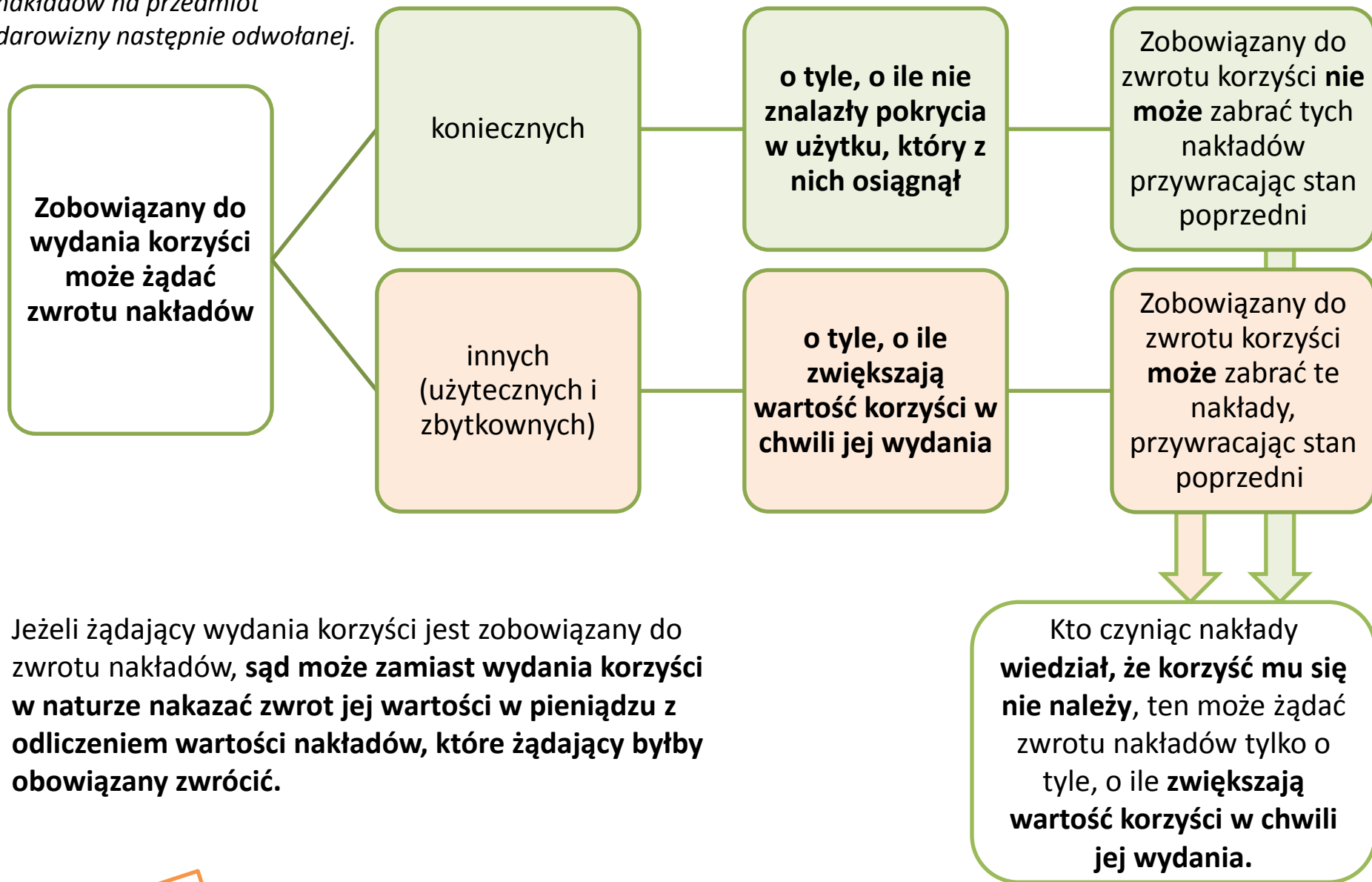
Obowiązek wydania korzyści obejmuje nie tylko korzyść bezpośrednio uzyskaną, lecz także **wszystko, co w razie zbycia, utraty lub uszkodzenia zostało uzyskane w zamian tej korzyści albo jako naprawienie szkody.**

- Zasada= wydanie korzyści **w naturze;**

- Jeśli wydanie korzyści w naturze nie jest możliwe (np. wzbogacenie polegało na uzyskaniu usługi) wzbogacony obowiązany jest **do zwrotu wartości uzyskanej korzyści;**

- Surogaty** = jeśli przedmiot wzbogacenia został zbyty/ utracony/uszkodzony - obowiązek wydania korzyści obejmuje **to co zostało uzyskane w zamian tej korzyści albo jako naprawienie szkody.**

Np. W sytuacji gdy dokonano nakładów na przedmiot darowizny następnie odwołanej.

Jeżeli żądający wydania korzyści jest zobowiązany do zwrotu nakładów, **sąd może zamiast wydania korzyści w naturze nakazać zwrot jej wartości w pieniądzu z odliczeniem wartości nakładów, które żądający byłby obowiązany zwrócić.**

ART. 408 KC

Art. 409 KC

Obowiązek wydania korzyści lub zwrotu jej wartości **wygasa**, jeżeli ten, kto korzyść uzyskał, **zużył ją lub utracił w taki sposób, że nie jest już wzbogacony**, chyba że wyzbywając się korzyści lub używając ją **powinien był liczyć się z obowiązkiem zwrotu**.

Tzw. zasada aktualności wzbogacenia

406 KC → Przypadki **zużycia** lub **utruty wzbogacenia**, NIE powodujące odpadnięcia wzbogacenia

409 KC → Przypadki **zużycia** lub **utruty wzbogacenia**, powodujące odpadnięcie wzbogacenia → sytuacje, **kiedy nastąpiło to bezproduktywnie**, w sposób **konsumpcyjny**, a więc **bez uzyskania jakiegokolwiek ekwiwalentu**, czy też **innej korzyści dla majątku wzbogaconego**.

Nieproduktywna utrata/zużycie korzyści = nie ma różnicy między obecnym stanem majątku a stanem, który by istniał, gdyby nie doszło do bezpodstawnego wzbogacenia.

Np. wypicie bezpodstawnie uzyskanej butelki wina może nie wyłączać wzbogacenia, jeśli dzięki temu wzbogacony zaoszczędził wydatku (własna butelka nadal leży w piwniczce)!

Wąskie rozumienie :

Zużycie/ utrata bezproduktywna, konsumpcyjna → wzbogacony, w zamian za korzyść, **nie uzyskał ani korzyści zastępczej, ani zaoszczędzenia wydatku, gdy wydatek miał miejsce tylko dlatego, że uprzednio uzyskał on korzyść, bez której nie poczyniłby tego wydatku.** (np. nieplanowana wycieczka)

Oceniając, czy ten, kto korzyść uzyskał, nadal jest wzbogacony, należy porównać stan, który istnieje, z hipotetycznym stanem, który istniałby, gdyby nie doszło do bezpodstawnego wzbogacenia.

Dlatego może dojść do wygaśnięcia wzbogacenia nawet wtedy, gdy sam przedmiot wzbogacenia nadal znajduje się w majątku tego, kto go bezpodstawnie uzyskał.

Pracownik otrzymał omyłkowo nienależną premię w wysokości 1000 zł w gotówce.

Pieniądze trzyma w domu, w biurku.

Z uwagi na niespodziewany, dodatkowy dochód kupuje niezaplanowaną wycieczkę, za którą płaci kartą kredytową.

→ bezproduktywne zużycie doprowadziło do wygaśnięcia obowiązku zwrotu!

Obowiązek wydania korzyści lub zwrotu jej wartości **NIE wygasa, jeżeli ten, kto korzyść uzyskał, wyzbywając się korzyści lub zużywając ją powinien być liczyć się z obowiązkiem zwrotu. (409 KC)**

Nie zawsze wymaga się pozytywnej wiedzy o tym, iż uzyskana korzyść jest nienależna, ale wystarcza też ocena, iż **przekonanie wzbogaconego co do prawnej podstawy jej uzyskania nie było uzasadnione w świetle obiektywnych okoliczności** (wyr. SN z 2.3.2010 r., II PK 246/09, wyr. SA w Szczecinie z 21.12.2012 r., I ACa 666/12, wyr. SA w Łodzi, z 18.1.2017 r., I ACa 914/16)

wie, że korzyść mu się nie należy

powinien wiedzieć, że jego wzbogacenie jest bezpodstawne

powinien wiedzieć, że jego wzbogacenie może być bezpodstawne

Granice obowiązku wzbogaconego wyznaczone zostaną przez **okoliczności z daty, kiedy nastąpiło jej zużycie lub wyzbycie** (tak też wyr. SN z 12.2.2013 r., II PK 180/11).

Nie ma możliwości podnoszenia roszczeń o zwrot bezpodstawnego wzbogacenia, w tym też i nienależnego świadczenia, **jeśli utrata korzyści nastąpiła przypadkowo lub w takich okolicznościach doszło do jej uszkodzenia** (SA w Warszawie w wyr. z 4.12.2012 r., VI ACa 855/12).

407 KC

Jeżeli ten, kto bez podstawy prawnej uzyskał korzyść majątkową kosztem innej osoby, rozprowadził korzyścią na rzecz osoby trzeciej bezpłatnie, obowiązek wydania korzyści przechodzi na tę osobę trzecią.

- Obowiązek zwrotu przechodzi na osobę trzecią bez względu na to, czy wyzbywając się korzyści, pierwotnie wzbogacony powinien liczyć się z obowiązkiem zwrotu;
- Osoba trzecia **odpowiada w zakresie wzbogacenia uzyskanego kosztem zubożonego;**
- Osoba trzecia **odpowiada w zakresie korzyści, którą nieodpłatnie otrzymała od pierwotnie wzbogaconego.**
- **Do osoby trzeciej odnosi się norma art. 409 KC.** Jeśli zatem osoba ta nie jest już wzbogacona, jej odpowiedzialność wygasa, chyba że wyzbywając się korzyści lub zużywając ją, powinna się liczyć z obowiązkiem zwrotu.

- Relacja 409 a 407 KC?
  - zbieg odpowiedzialności pierwotnie wzbogaconego i obdarowanego?
  - **wyłącznie zobowiązanym pozostaje obdarowany?**
  - wyłącznie zobowiązanym pozostaje wzbogacony?

Nienależne świadczenie

- Szczególny przypadek bezpodstawnego wzbogacenia;
- Ogólne postanowienia o bezpodstawnym wzbogaceniu (405-409 KC) stosuje się także do nienależnego świadczenia.

Wzbożony uzyskuje korzyść w następstwie działania zubożonego, podjętego przez niego w celu wykonania określonego zobowiązania (tj. zaspokojenia wierzyciela), w sytuacji gdy wzbogacenie jest bezpodstawne (wzbożonemu nie należy się korzyść otrzymana od zubożonego jako świadczenie).

Sytuacje, w których zubożonemu przysługuje roszczenie o zwrot nienależnego świadczenia (410 § 2 KC)

Brak zobowiązania

Odpadnięcie podstawy prawnej świadczenia

Nieosiągnięcie celu świadczenia

Nieważność czynności prawnej

KATALOG WYCZERPUJĄCY !

BRAK ZOBOWIĄZANIA

Zubożony w chwili spełnienia świadczenia nie był względem odbiorcy świadczenia w ogóle zobowiązany albo świadczył ponad swoje zobowiązanie. *Błąd dotyczy sytuacji prawnej.*

Np. Pomyłkowa wpłata na rachunek bankowy podmiotu, który nie jest wierzycielem.

ODPADNIĘCIE PODSTAWY PRAWNEJ

W chwili spełnienia świadczenia miało ono podstawę prawną, która później odpadła.

Np. Uchylenie się od skutków prawnych wadliwego oświadczenia woli (84-88 KC); odwołanie darowizny (898 KC); spełnienie się warunku rozwiązującego lub nadejście terminu końcowego

NIEOSIĄGNIĘCIE CELU ŚWIADCZENIA

Zubożony świadczył w przekonaniu, że później, przy współudziale odbiorcy świadczenia, zostanie osiągnięty zamierzony cel, który stworzy podstawę prawną świadczenia, co jednak nie nastąpiło.

Błąd nie dotyczy sytuacji prawnej, ale dalszego biegu wydarzeń.

Np. Świadczenie na poczet przyszłego zobowiązania umownego, które jednak nie powstało (umowa nie została zawarta).

NIEWAŻNOŚĆ CZYNNOŚCI PRAWNEJ

Zubożony świadczył na podstawie zobowiązania wynikającego z nieważnej czynności prawnej. **(Nieważność bezwzględna!)**

Np. Sprzeczność z ustawą lub zasadami współżycia społecznego (58 KC); wady oświadczenia woli (82, 83, 87 KC); brak formy (73 KC); świadczenie niemożliwe (387 KC).

411 KC

Nie można żądać zwrotu świadczenia:

- 1) jeżeli spełniający świadczenie **wiedział, że nie był do świadczenia zobowiązany, chyba że spełnienie świadczenia nastąpiło z zastrzeżeniem zwrotu albo w celu uniknięcia przymusu lub w wykonaniu nieważnej czynności prawnej;**
  - spełniający świadczenie **wie**, że świadczenie się w ogóle nie należy z jego strony, że może go nie wykonać bez jakichkolwiek konsekwencji, jednak spełnia je całkowicie dobrowolnie, z własnej inicjatywy czy za kogoś (może sprowadzać się bądź do mylnej oceny **okoliczności faktycznych** wpływających na byt zobowiązania, bądź do mylnej interpretacji **przepisów prawa**)
  - ✓ **Zastrzeżenie zwrotu** → Spełniający świadczenie od początku oświadcza (w dowolny sposób, najpóźniej wraz ze świadczeniem), że świadczy tylko na wypadek, jeśli okaże się, że zobowiązanie istniało. (Świadczący nie jest pewien, czy jego zobowiązanie istnieje, albo gdy wie, że zobowiązania nie ma, ale nie może tego udowodnić (np. zgubił pokwitowanie));
  - ✓ **Uniknięcie przymusu** → Pojęcie przymusu musi być tu rozumiane w sposób szeroki, jako wszelka postać nacisku, wyłączająca dobrowolne spełnienie świadczenia. Działanie pod przymusem oznacza także działanie pod naciskiem okoliczności.
  - ✓ **Wykonanie nieważnej czynności prawnej** → Nie ma znaczenia, z jakiej przyczyny wynikła nieważność czynności prawnej oraz z jakiego powodu spełniono świadczenie w jej wykonaniu, mimo świadomości nieważności.

2) jeżeli spełnienie świadczenia czyni **zadość zasadom współżycia społecznego**;

Zasadom współżycia społecznego czynią zadość świadczenia, co do których brak jest prawnego zobowiązania, lecz **świadczącemu można przypisać moralny obowiązek wobec przyjmującego świadczenie**. Chodzi najczęściej o świadczenie ze względu na rzekomy obowiązek zwyczajowy lub odpowiadający względem przyzwoitości.

Np.. tzw. świadczenia *quasi*-alimentacyjne oraz związane ze stosunkiem pracy.

3) jeżeli świadczenie zostało spełnione w celu zadośćuczynienia **przedawnionemu roszczeniu**;

Nie jest to świadczenie nienależne tylko niezaskarżalne [naturalne] (superfluum).

4) jeżeli świadczenie zostało spełnione, **zanim wierzytelność stała się wymagalna**.

Brak wymagalności nie jest równoznaczny z nieistnieniem podstawy świadczenia, a sprowadza się jedynie do wyłączenia możliwości jego skutecznego dochodzenia.

Ratio legis → usunięcie wątpliwości co do wyłączenia prawnej możliwości podnoszenia roszczeń o zwrot świadczeń spełnionych celem zadośćuczynienia **roszczeniu** jeszcze **niewymagalnemu**, skoro i tak w określonym terminie wymagalność taka wystąpi, a to z kolei zaktualizuje w pełni obowiązek świadczenia .

Nie można żądać zwrotu świadczenia jeżeli spełniający świadczenie spełnia świadczenie z gry lub zakładu, chyba że gra lub zakład były zakazane albo nierzetelne.

(Roszczeń z gry lub zakładu można dochodzić tylko wtedy, gdy gra lub zakład były prowadzone na podstawie zezwolenia właściwego organu państwowego!)

Gry i zakłady:

•**Zakazane** → zakazane jest urządzenie gry hazardowej w celu osiągnięcia korzyści majątkowej, prowadzenie gier losowych, gier na automacie lub zakładów wzajemnych wbrew przepisom ustawy o grach hazardowych, niezgodnie z warunkami koncesji czy zezwolenia, urządzenie gier i zakładów związanych z walkami zwierząt, noszących znamiona okrucieństwa, które powodują ból lub są sprzeczne z ich naturą czy też zwiększają ich agresywność (art. 128 KW, art. 107–109 KKS oraz art. 16 i 17 ust. 3 ustawy z 21.8.1997 r. o ochronie zwierząt)

•**Nierzetelne** → działanie sprzeczne z podanymi regułami, czy ustalanie ich w taki sposób, iż z założenia są oszukańcze, prowadzące do osiągnięcia z góry oznaczonego rezultatu, niezależnego od starań uczestników.

Art. 412 KC

Sąd **może orzec** przepadek świadczenia na rzecz Skarbu Państwa, jeżeli świadczenie to zostało **świadomie spełnione w zamian za dokonanie czynu zabronionego przez ustawę lub w celu niegodziwym**. Jeżeli przedmiot świadczenia został zużyty lub utracony, przypadkowi może ulec jego **wartość**.

Czyn zabroniony → czyn zabroniony w rozumieniu KK, KW oraz KKS, przy czym przepis przewidujący karalność danego zachowania może znajdować się w różnych ustawach.

CEL
Solvens nie będzie mógł żądać pomocy sądu dla odzyskania swego świadczenia, a z drugiej strony niegodziwy accipiens nie będzie mógł korzyści zachować (nie odniesie korzyści z własnej niegodziwości).

Cel niegodziwy → Niegodziwość musi być ujmowana przede wszystkim na płaszczyźnie aksjologicznej i oznaczać zachowanie niemoralne, nieetyczne, rażąco sprzeczne z prawem, rażąco sprzeczne z zasadami współżycia społecznego.

414 KC

Przepisy niniejszego tytułu **nie uchybiają przepisom o obowiązku naprawienia szkody**.

Źródła

Ustawa z dnia 23 kwietnia 1964 r. - Kodeks cywilny (Dz.U. 2019 poz. 1145)

Zobowiązania - część ogólna, Z. Radwański, A. Olejniczak, Warszawa 2018.

Zarys prawa cywilnego, E. Gniewek, P. Machnikowski (red.), Warszawa 2018.

Kodeks cywilny. Komentarz, E. Gniewek, P. Machnikowski (red.), Warszawa 2018.

Tom III A. Kodeks cywilny. Komentarz. Zobowiązania. Część ogólna, K. Osajda (red.), Warszawa 2017.